

ДИСКУРС. ЛОГІКА.

В.Г. Пасинок, докт. пед.наук (Харків)

У наведеній роботі для структурування лінгвістичних явищ розглядаються силлогізми логіки, котрі завжди виходять за рамки одного речення і, крім цього, можуть вступати у різні відносини між собою. Наведені також логічні структури, схеми, які можуть бути релевантними для каузального комплексу в лінгвістиці. Розглядаються загальні відношення дискурсу, що лежать в основі більш дрібних і конкретних зв'язків між складовими каузального простору. Приклади подані на дискурсах німецької та української мов, в яких чітко прослідковуються полісиллогізми, котрі являють собою сполуку думок, логічні єдності.

Ключові слова: каузальний простір, логічні структури, релевантний, судження.

В.Г. Пасынок. Дискурс. Логика. Для структурирования лингвистических явлений в статье рассматриваются силлогизмы логики, которые всегда выходят за рамки одного предложения и, кроме того, могут вступать в разные отношения между собой. Представлены также логические структуры, схемы, которые могут быть релевантными для каузального комплекса в лингвистике. Рассматриваются общие отношения в дискурсах каузальной семантики, которые находятся в основе более мелких и конкретных связей между компонентами каузальности. Примеры проиллюстрированы дискурсами немецкого и украинского языков, где четко прослеживаются полисиллогизмы, которые представляют собой логические единства.

Ключевые слова: каузальный простор, логические структуры, релевантный, суждения.

V.G. Pasynok. Discourse. Logics. This article deals with logic syllogisms that go beyond one simple sentence and can differently interact within its components for structuring the linguistic phenomena. Logical structures and schemes that can be relevant for the causal complex in linguistics are also presented. The general relation in causal semantics discourses that are a basis for minor and specific connections within causal components are considered. The examples are given using discourses of the German and Ukrainian languages where the polysyllogisms that present logical unities are clearly distinguished.

Key words: assertions, causal space, logical structures, relevant.

Об'єктом дослідження є опис логічних, онтологічних схем, прагматичних механізмів дискурсу. Предметом слугує каузальний комплекс, його функціонування у природних текстах. Проблема залишається актуальністю сьогодення, бо нагальною є потреба розгляду фундаментальних проблем лінгвістики у взаємозв'язку з логікою та іншими дисциплінами у період системних підходів до розбудови країни. Основну мету складає пошук, з'ясування онтологічних, логічних та лінгвокогнітивних витоків дискурсу. Матеріалом статті слугують приклади з німецької та української мов.

Для проведення дослідження ми залучаємо логіку, котра розкриває загальні види відношень, що лежать в основі більш дрібних і конкретних зв'язків, наприклад між складовими каузального комплексу. За своєю природою відносини опираються на складні форми думки. Як відомо, в практиці мислення одне судження виступає, звичайно, в сукупності з іншими, тісно пов'язаними з ним, та виражає розвиток думки, котра одним судженням, звичайно, не вичерпується. Отже, повинна бути і "логічна форма, певна закономірність" [2, с. 8], яка відповідає більш повному, в порівнянні з судженням-

ми, розвитку думки. Можна сказати, що каузальне коло являє собою сполуку думок, кожна з яких і виражається в групах, тісно пов'язаних між собою суджень – логічних єдностей.

З логічних понять, релевантних для структурування каузального кола, розглянемо силіогізми, котрі завжди виходять за рамки одного речення і, крім цього, можуть вступати у визначені відносини між собою [1, с. 157].

Силіогізми (від грецької – *sylogismos* – в російській “сосчитывание”) є виведення наслідку, тобто умозаключення на основі двох висловлювань по відношенню до третього, де тільки три різних поняття. Одне із них переноситься в закінчення як його суб'єкт (S), друге – як його предикат (P), третє поняття, середній термін (M), входить в обидві посилки (судження), але відсутній в закінченні. Це поняття є посередником між посилками, встановлює між ними зв'язок, який тільки і робить можливим умозаключення.

Назва “предикат” і “суб'єкт” відносяться до граматичної функції відповідних понять. Але, з точки зору сучасної логіки, всі ці три поняття є, очевидно, предикатами.

При цьому для отримання закінчення часто недостатньо однієї або двох посилок. І тоді умозаключення можна розкласти на декілька силіогізмів, де закінчення першого силіогізму використовується як посилання до другого тощо. Таким чином, на нашу думку, утворюється логічне коло.

У традиційній логіці диференціюють категоричні силіогізми, які відображають каузальний зв'язок, а також власне умовні та умовно- категоричні силіогізми.

Перші відносяться до логіки предикатів, другі та треті – до логіки висловлювань.

У категоричних силіогізмах істинність суджень не залежить від будь-яких умов, окрім тих, які знаходяться в самому предметі думки. В умовних силіогізмах, де одна із посилок є умовне судження, а друга посилка може бути або умовною, або категоричною, маніфестуються умовні відношення. Категоричний силіогізм, також як і умовний силіогізм, розкриває необхідний зв'язок між поняттями умозаключення.

Якщо обидві посилки умовного силіогізму – умовні судження, то такий силіогізм називається чисто умовним. І в його завершенні затверджуються не просто відомі відносини, а вказується залежність цього відношення від деяких інших. Це віддзеркалюється у формулах, структурах, схемах:

Якщо $A \in B$, то $C \in D$

Якщо $C \in D$, то $E \in F$

Якщо $A \in B$, то $E \in F$

Структура:

якщо a , то b

якщо b , то c

якщо a , то c

Схема:

$a \rightarrow b, b \rightarrow c$

$\frac{a \rightarrow b, b \rightarrow c}{a \rightarrow c}$

При чотирьох посилках формула чисто умовного умозаключення така:

$((a \rightarrow b) \wedge (b \rightarrow c) \wedge (c \rightarrow d) \wedge (d \rightarrow e)) \rightarrow (a \rightarrow e)$.

В чисто умовних силіогізмах жодна з посилок не свідчить про те, що хоч яке-небудь із відмічених в них умов існує в реальності, тому в завершенні – умовне судження [1, с. 212]. У зв'язку з цим такі силіогізми не мають безпосередньої відповідності в умовно-наслідковому колі.

Інше положення з умовно-категоричними силіогізмами, обидва модуси яких стверджувальний та заперечний. Їх можна проілюструвати зазначеними текстами, однак про повну відповідність не можна і тут говорити. Порівн.:

Стверджувальний модус:

Якщо $A \in B$, то $C \in D$

$A \in B$

Отже, $C \in D$

Розглянемо ці тези на прикладах німецької та української мов, у яких наявне коло силіогізмів. Подані природні тексти як у німецькій, так і в українській мовах співвідносяться з полісиліогізмами.

Заперечний модус:

Якщо $A \in B$, то $C \in D$

Але $C \notin D$

Отже, $A \notin B$

Завершення по цьому модусу може бути і заперечним, і стверджувальним, якість закінчення в даному модусі протилежна якості мовної посилок.

ки, при її заперечуванні завершення буде стверджувальним, при її затверджуванні – заперечним [1, с. 216].

Hätten sie eine Dreizimmerwohnung gehabt, mit einer Küche für die Frau, und außerdem noch ein Kind, dann wäre ihre Ehe wahrscheinlich gut geblieben. Aber eine Wohnung kostete Geld, und ein Kind bei diesen unsicheren Zeiten, – wer konnte sich das leisten! [3, S. 37].

За правилами логіки тут, заперечуючи наслідок, необхідно заперечувати і його основу. Крім цього, якість завершення в даному прикладі протилежна якості умовної посилки: при її затвердженні заключення являє собою заперечення. Всі ці логічні відношення представлені кон'юнктивом і іншими засобами імпліцитно і більш того “контрафактично” [4].

Хід міркування в одній частині відповідного силогізма був би таким:

Wenn die Familie eine Wohnung hat, dann ist die Ehe (wahrscheinlich) glücklich.

Aber sie hat keine Wohnung.

Also ist die Ehe unglücklich.

Контрафактичність (онтологічна протилежність: відсутність відповідності допустимої реальності) обумовлена відношенням допустимості в умовно-наслідковому колі до минулого і підкреслена розкриттям малої посилки через приховане заперечення контрадикторного:

(Aber eine Wohnung kostete Geld → Sie haben kein Geld für die Wohnung,

або риторичного:

Wer konnte sich das leisten! → Niemand konnte sich das leisten.

Розглянемо класику в українській мові: лист Панаса Мирного (П. Рудченко) до актриси.

1903 р. *До М.К. Заньковецької*

*Ясная Зоре нашого кону,
Славетна пані-добродійко,
Маріє Костянтинівно!*

Городяни запрошують Вас прийняти участь у виставі “Наталки Полтавки” під час святкування постанови пам’ятника нашому славному письменникові Котляревському. До їх записин ударяюсь і від себе до Вас, наша ясна Зоре,

з низьким укліном: допоможіть нам відбутися наше святкування, як воно годиться задля такого значного для усього краю свята. Ми певні, що Ваша завжди прихильна до слави рідного краю душа не обділить нас своєю ласкою, а Ваше чуле серце не обміне теплою прихильністю до нашого благання і жаги – бачити поряд з такими талановитими виставниками “Наталки Полтавки”, як Кропивницький, Саксаганський, Садовський і Вас, наша яскрава Зоре! Кропивницький і брати Тобілевичі з великою охотою згодилися на наші записини, а славетний наш музикант – Микола Віталійович Лисенко пообіцяв прибути і виставити разом з “Наталкою Полтавкою” написану ним задля такого значного свята кантату на вічну пам’ять Котляревському. Як бачите, вельмишановна пані-добродійко, вся наша сила і краса збереться біля нас, щоб як найкраще відбутися наше перше краєве свято. Невже ж наша Зоря не світитиме на ньому? Невже вона не закресить його своїм яскравим світлом? Ні, се неможливо бути, бо був би для нас великий сором і гріх, якби ми не бачили Вас на нашому святі! А якщо, не дай боже, темні хмари щоденного життя зійдуться до купи і загородять Вам битий шлях до нас, – то хай грім святий і огненна блискавка розіб’ють їх і розіллють теплим дощем, щоб Вам легка доріженька не курилася!

Жінка моя гаряче обійма Вас і запрошує до своєї власної хати, що хоч і далеченько від города (на 3-й Кобищанській улиці), зате серед саду зеленого, на підгір’ї пишному примостилося і рада-радісінька прикрити Вас і від спеки сонячної, і від гаму та киптяги городянської.

Приїздіть, будь ласка!

До Вас усім серцем прихильний.

П. Рудченко

У тексті можна прослідкувати колоритне коло полісилогізмів, яке розкриває необхідні зв’язки між поняттями за допомогою експліцитних та імпліцитних мовних актуалізаторів дискурсу каузальної семантики. Із наведеного вище природного тексту виокремлюємо досить цікавий феномен як для лінгвістики, так і для логіки:

...вся наша сила і краса збереться біля нас, щоб як найкраще відбутися наше перше краєве свято. Невже ж наша Зоря не світитиме на ньому? Невже вона не закрасить його своїм яскравим світом? Ні, се неможливо бути, бо був би для нас великий сором і гріх, якби ми не бачили Вас на нашому святі! А якщо, не дай боже, темні хмари щоденного життя зійдуться до купи і загородять Вам битий шлях до нас, – то хай грім святий і огненна блискавка розіб'ють їх і розіллють теплим дощем, щоб Вам легка доріженька не курилася!

Каузальні сполучники *щоб, бо та якщо, якби, корелят то*, питальні речення, в основі яких наявна контрафактичність (онтологічна протилежність). Конкретні види різних зв'язків представлені також і на рівні імпліцитному. З позиції логіки – це умовно-категоричний полісилогізм, складений з кількох силогізмів, де перше речення – посилка, що є категоричним судженням.

Поняття логіки та мовні актуалізатори дозволяють нам розкрити загальні відношення каузального комплексу, що лежать в основі більш дрібних і конкретних зв'язків між складовими дискурсу каузальної семантики: власне причинно-наслідкові, умовно-наслідкові відношення, відношення мети тощо.

У процесі дослідження були виявлені різні варіанти полісилогізмів. Наприклад, умовно-категоричний полісилогізм може складатися з кількох силогізмів:

1 речення : посилка – категоричне судження

2 і 3 речення – умовні судження, з них друге речення – умовна посилка, третє речення – висновок. Це перший умовний силогізм.

З першого умовного силогізма може витікати наступне речення – ще один висновок, тобто створюється другий силогізм, де може бути пропущена одна з посилок – більша посилка. Можна відновити більшу посилку, яка генетично витікає з представлених компонентів. Не використовуючи деякі посилок, письменник/промовець досягає стилістичного ефекту лаконічності та стислості висловлювання.

Отже, у роботі для структурування дискурсів розглядаються силогізми логіки, котрі завжди виходять за рамки одного речення і, крім цього, мо-

жуть вступати у визначені відношення між собою. Наведені також логічні структури, схеми, які можуть бути релевантними для каузального комплексу в німецькій, українській чи інших мовах.

Маємо колоритне коло полісилогізмів, яке розкриває необхідні зв'язки між поняттями за допомогою експліцитних мовних актуалізаторів. Конкретні види різних зв'язків представлені також і на рівні імпліцитному. Як бачимо, полісилогізм може складатися з декількох категоричних та умовно-категоричних силогізмів з позиції логіки, а в мовному відношенні – це багатовимірне каузальне коло, пучок залежностей.

Зауважимо, що силогізми не завжди тотожні плану змісту каузального комплексу: логіка скоріше допоможе побудувати і діагностувати його.

У результаті дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Виходячи з вище зазначеного, констатуємо, що логіка дозволяє нам розкрити загальні відношення, які лежать в основі більш дрібних і конкретних зв'язків, наприклад складових каузального комплексу.

2. Релевантними для структурування каузального простору є судження, силогізми, які об'єднуються в наведених текстах у полісилогізми в понятті логіки. З лінгвістичної точки зору маємо релеційну семантичну, комунікативну, граматичну структуру каузального кола, яка у дискурсах представлена у своїй когерентності.

3. З метою більш поглибленого та системного бачення лінгвістичних проблем нагальною потребою сьогодення є проведення фундаментальних наукових досліджень лінгвістики в їх тісному логічному взаємозв'язку з іншими дисциплінами. Визначене створює підґрунтя для подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмус В.Ф. Логика / Асмус В.Ф. – М. : ОГИЗ, 1947. – 337 с.
2. Хоменко І.В. Основи логіки / І.В. Хоменко, І.А. Алексюк. – К. : Золоті ворота, 1995. – 245 с.
3. Remarque E. M. Drei Kameraden / Remarque E. M. – Moskau : Verl. für fremdspr. Literatur, 1960.
4. Posch G. Zur Semantik kontrafaktischer Konditionale / G. Posch – Tübingen : G. Narr, 1980. – 102 S.